

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

УДК94(477)

Володимир Дятлов

ПОДІЇ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ У ДОНЕСЕННЯХ ГЕОРГА КАЙЗЕРЛІНГА (1708 – 1709 рр.)

Публікація західноєвропейських документів, що відображають події в Україні 1708 - 1709 рр., має важливе значення для вивчення Північної війни. Важливим джерелом для розуміння тієї доби є кореспонденція посла прусського короля у Москві Георга Йоганна фон Кайзерлінга.

Ключові слова: Україна, Швеція, гетьман Мазепа, Карл XII.

Георг Йоганн фрайгерр фон Кайзерлінг походив із Курляндії, рано пристав на службу прусського короля Фрідріха I. З 1701 по 1711 роки він був резидентом, послом короля при царському дворі в Москві. Після повернення із Москви додому захворів і помер у дорозі 11 грудня 1711 року. Як дипломат він активно виступав за союз своєї держави з Москвою, швидко пристосовувався до змін у політичних намірах прусського двору, що забезпечило йому довготривале перебування у Москві. Крім того, він зумів добитися дружніх відносин з Петром I, незважаючи на свою участь у придворних інтригах, а також користувався добрим ставленням до нього з боку царського оточення. Пруський резидент налагодив також добрі зв'язки з генералами та царськими сановниками, які мали німецьке походження, що давало можливість одержувати важливу військову і політичну інформацію із різних джерел.

Послання Кайзерлінга вирізняються глибокими аналітичними спостереженнями, висновками, вмінням робити узагальнення на основі різноманітних джерел. До того ж він указує на те, звідки він черпав інформацію, починаючи від розмов придворних, до своїх інформаторів «добрих друзів» із московитської армії. Зазвичай він недовіриливо ставився до офіційних повідомлень, зокрема, царських сановників, які всіляко намагалися представити події у вигідному для себе дусі й передавати таким же чином інформацію для іноземних резидентів. Кайзерлінг не вдавався до дрібниць у своїх реляціях – для нього найважливішим було вірно оцінити ситуацію й відповідно до цього давати свої поради королю. Зокрема, він ретельно відслідковував співвідношення сил шведської і російської армій, враховуючи при цьому політичні і морально-психологічні обставини, переваги і недоліки кожної з сторін. Безперечно, в центрі уваги його аналізу і донесень стають події, пов'язані з переходом гетьмана Мазепи на бік Карла XII. Однак, якщо більшість сучасників, особливо кореспонденти різних видань концентрували саме на цьому свою увагу, то Кайзерлінг намагався оцінити настрої усього козацького загалу, в тому числі й донських козаків. Таке прискіпливе ставлення до цього було пов'язане з тим, що серед козацтва настрої були неоднозначними й у будь-який момент від їхньої позиції, повстання або заколоту залежали наслідки війни. На відміну від багатьох сучасників, прусський резидент

© Дятлов Володимир Олександрович – доктор історичних наук, професор, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

досить критично оцінював становище московитської армії і знаходив чимало чинників, які могли сприяти успіху Карла XII. Загалом, Кайзерлінг демонструє у своїх посланнях зразок стратегічного мислення, розуміння того, що від успіху Швеції або Росії у цій війни залежала військово-політична ситуація в Європі, поведінка різних держав, зокрема Пруссії.

Переклад зроблено за публікацією документів Б. Крупницького, які він брав із Пруського Таємного державного архіву. Частина інформації він подав у вигляді лаконічного конспекту основного змісту послань, яку в пропонованій публікації виокремлено курсивом.

Переклад зроблено за виданням: Крупницький Б. З донесень Кайзерлінга 1708-1709 рр. // Записки Українського наукового інституту Т. XLVII. Серія Історична. – Книга 6: Мазепа. Збірник. Т.2. – Варшава 1939.

1.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 21/10 листопада 1708 р.

Частина 40. Оригінал.

...Щойно надійшла надзвичайна новина, про яку говорили пошепки; вона полягає у тому, що козацький гетьман Мазепа 28 жовтня /8 листопада перейшов на бік шведської армії разом з 6 або, як інші воліють, з 10 тис. чоловік, а також усе його багатство має бути доставлено туди. Така неочікувана зміна змусила цей двір багато над чим задуматися, оскільки від постійної вірності Мазепа навіть залежала міцність держави, так що усі ті, до яких були щонайменші підозри, самі виглядали як зрадники, й мали понести помсту за Мазепу: ще недавно це стосувалося двох козацьких полковників, які засвідчували репутацію Мазепа й мали таємні зносини зі шведами. При цьому особливо були у розпачі ті, які були кращої думки про Мазепу, тому ніхто з них не міг повірити у те, що він, у його понад 60-літньому віці, при цьому фізично немічному настільки, що йому постійно щодня загрозувала смерть, міг вчинити таку дію, небезпечні наслідки якої можна було легко передбачити. До того ж, щороку цьому двору й тим поважним міністрам надсилалися від нього дуже щедрі подарунки, також серед усього іншого виконувалися найдрібніші забаганки Його Царської Величності, робилися найзначніші служби і виконувалися прохання, усе відбувалося в усвідомленні повної згоди і великої довіри, так що його довге життя пройшло під щасливим ставленням Його Царської Величності, а його вірність, смиренність цілком сприймалися щиро, так що до цих пір проти нього не відбувалося жодних застережень. До того ж, особливого присмаку додає те, що буквально кілька днів перед цим царським міністрам, які прибули до нього, без будь-яких сумнівів обіграли (відповіді) на шведські універсали, якими від нього під загрозою військової екзекуції вимагалось поставити провіант шведській армії, поряд з цим від нього отримали щирі відповіді, як останній документ його постійної вірності, тому усе було з доброю порадою, що коли московитська армія стане на найвигідніші позиції при його сприянні, то оточеному ворогу можна влаштувати суцільний розгром. Що ж до самого дезертирства, то поки що мало відомостей про істинні обставини, за яких воно відбулося, оскільки ця афера поки що дуже ретельно розслідується таємно. Ті, які мали про це достатньо відомостей і мали вплив на двір, дотримувалися думки, що Мазепа при цьому своєму вчинку не отримав дуже великої підтримки й переконався у тому, що 10 його найповажніших козацьких полковників повністю задекларували себе [вірними] перед Його Царською Величністю й виказали готовність піти під його руку й прийняти регалії, дуже коштовний знак або козацьку булаву, якими маркується командування [гетьмана]. Відтак уже в канцелярії готується експедиція, яка має забезпечити тамтешній козацькій нації вибори нового гетьмана, і йому не лише забезпечити їхні давні дані при звільненні від польського панування великі вольності, а також ті, які надалі будуть збільшені і гарантувалися письмово. Як тільки це відкрилася перед світою ця настільки непередбачувана зміна, то, щоб цей небезпечний вогонь не розповсюдився далі і не перекинувся до тих козаків, що мешкали на Дону, у яких ще клекотали спогади про колишні заколоти, то [при царському дворі] змушені були терміново заявити про це відкрито. При цьому не має ніякого сумніву, що ця афера

Його Царську Величність і його міністрів навіть дуже засмутила, і, як стало відомо, що ні прем'єр-міністр граф Головкін, ні також держсекретар Шафіров, які мені на мої різноманітні листи і меморандуми надсилали відповіді задніми числами, ні також звичайні ті [посадовці], які займалися плануванням управління війною, не змогли зробити так, що не давати ніяких згадок про цю надзвичайну подію, надійшли також сюди ті листи, які держсекретар написав своєму братові, спеціальному посланнику, хоча датовані лише 29 і 31 жовтня старого стилю, однак лише небагато тих [листів], що від 27-го, коли Його Царська Величність перебував при армії, на той час у Погребках, що в одній милі від Новгорода-Сіверського, між Десною і Убіддю. У той час шведська армія знаходилася на іншому боці Десни, на своїх попередніх позиціях, де вони намагалися захиститися відповідно до сезону того часу у своїх побудованих наземних бараках і землянках, однак були очевидними наміри, перечекаючи переповнення річок і боліт для того, щоб форсувати Десну і проникнути у глиб Імперії; однак Його Царська Величність намагався всіляко перешкодити цим [намірам] за допомогою поставки артилерії на усіх шляхах. Із цього стає очевидним, що до тих пір, коли обидві армії повністю не стануть на зимові квартири, слід очікувати все більш частих і гостріших сутичок....

Як раз у цей момент дехто із цього двору запевнив, що за Мазепою до шведів пішло не більше 2000 чоловік. Якщо надали ці відомості будуть цілком підтвердженими, то можна стверджувати, що цей вчинок Мазепи не буде мати дуже серйозних наслідків для Його Царської Величності.

У всякому випадку дуже важко повністю повірити у те, що цей чоловік, який мав велику любов і повагу своєї нації, тепер не може не мати ніякої великої прихильності [нації] до нього. Тим більше, оскільки козаки, особливо при цьому уряді, від якого вони зазнавали дуже жорсткі й відверті порушення їхніх вольностей, можуть бути задоволеними. При цьому дуже вірогідно, що або повністю вся ця нація або, принаймні, більшість з неї тих, хто може піти за прикладом свого начальника; у даному випадку, цілком вірогідним є те, що місто Київ і Київське воєводство досить легко можуть відпасти від Імперії. Усі газети між тим згодні у тому, що Мазепа має не лише шанс, а й у тому, що він привів до короля Швеції багато запасів провіанту і амуніції.

2.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 28/17 листопада 1708 р.

Частина 41. Оригінал.

В реляції підкреслюється, що цар моментально вжив заходів, щоб «погасити цей вогонь у зародку». Успіхи Меншикова в Батурині.

Меншиков – захопив не лише не укріплене місто, а також саму фортецю, яка була захищена лише одним земляним валом, який зсередини й ззовні був укріплений лише дерев'яними стінами, а перед ним було ще рів; слід зважити, що залишені там Мазепою комендант полковник Кенігсек разом з козацькими полковниками чинили серйозний опір, однак сталося так, оскільки полковник Кенігсек скоро був смертельно поранений, а козацький гарнізон, що складався із 6000 козаків, не був одностайним, також мало хто по-справжньому хотів захищатися, тому 14/3 [листопада] цього [місяця] її [фортецю] взяли штурмом, після цього усіх порубали, полковника Кенігсека повісили, місто зруйнували й спалили у попіл.

Подвійна, на думку Кайзерлінга тактика царя: страхом і обіцянками. Розправа у Батурині мала на меті залякати населення: «справити великий жах». Посланці царя до Глухова, де мало зібратися козацтво для виборів нового гетьман, Головкін і Шафіров – мали передати козакам з другого боку «Запевнення Його Царської Величності, а також його прихильність, милість і протекцію, а також неухильне дотримання їхніх вольностей, які за умов їхнього твердого дотримання смиренності і вірності цій імперії, мають отримати багато привілеїв».

Вибори Скоропадського. Анафема Мазети. Мета цього акту: щоб після цього викликати суцільну ненависть до імені Мазепи через його релігію, щоб повністю це проникло у козацьку націю. Усі ці заходи призвели до того, що московити «цей

дуже несподіваний удар, в якому шведська сторона, звичайно, нанесла стрілою дуже сильний постріл із свого луку, було цілком нівельовано: особливо стало очевидним, що до Мазепи, оскільки московитські загони звели свої рахунки, однак наближення шведів до їхніх кордонів було уповільнено, а козаки не повністю пристали до шведської сторони, пішло лише 3000 чоловік, більшість з яких потім повернулася назад. У всякому випадку шведи оволоділи наближеним до них містом Новгород-Сіверським, яке також дісталось їм, коли московитські загони затрималися там в обороні лише на один день, воно їм дісталось із-за відкритої зради Мазепи: його легко вдалося здійснити. Коли ця козацька нація з уявленням, що шведська армія вже наступила їм на горло, однак московити нанесли б їм удар, він тим самим пояснив відхід від Москви, це був удар шведської партії, який був найбільш небезпечним для царя.

Завоювання Батурина стало ще більшою відповіддю, оскільки Його Царська Величність захопив там 90 гармат, а також велику кількість амуніції і провіанту, які Мазепа обіцяв, звичайно, шведській армії, й із-за цього шведська армія при подальшому завоюванні на усіх шляхах мала ускладнення; із-за цього вони 3 і 4 цього стилю залучили усі сили для форсування Десни, однак вони не змогли зробити цього, оскільки московити деякі їхні заготовлені для цього плоти розстріляли. Однак оскільки у їхніх квартирах запанував сильний мороз, то вони вже зараз ці місця біля річки зайняли, тому Його Величність король Швеції перебуває у поході й заглиблюється до кордонів, однак Його Царська Величність чинить опір і, як запевняють усі повідомлення, хоче влаштувати баталію, то можна очікувати найближчим часом дещо найважливіше. Однак я не знаю, як пересвідчитись у тому, яким чином цар сприймає цю аферу генералів і хоче відважитися на головну зустріч, оскільки король шведів може краще продумати плани його генералів й зовсім не турбується про те, що цар завдяки щасливим випадкам до цього відповів, він свою персону дуже високо експонує. Ті, які його правлінням не задоволені, мають думку, що із-за активних рухів повстання козацької нації, які хіба що певно мірою можна стримати, оскільки вони впевнені в тому, що Мазепа має велику прихильність і що лише сильні морози можуть завадити справі Королівській Величності Шведів, їм здається, вони впевнені в тому, що вчинена розправа в Батурині, може викликати чимало невдоволення проти царя.

Реляція завершується повідомленням Кайзерлінга про те, що коли реляція була готова, надійшла перша інформація з боку царського уряду. Вона подана до реляції Кайзерлінга під назвою: Копія листа царського прем'єр-міністра графа Головкина із Глухова від 23/12 листопада 1708 року.

Зміст її такий: на пропозицію прусського уряду взяти на себе справу посередництва між Швецією і Московією у справі миру, Головкин зазначає, що московський уряд згоден на мир, «якщо тільки король Швеції зі свого боку хоче порозумітися у цьому і Його Царській Величності, моєму милостивому пану буде гарантовано продумане і надійне забезпечення безпеки, Його Царська Величність зі свого боку не буде влаштовувати ніяких дій і не вимагатиме, а лише те, що належить йому по праву і може відповідати його головним інтересам, які йому Його Величність король Швеції може донести через Пруссію. Далі широко описує Мазепу і «його безбожним чином проявлену невірність і зраду». Посилка Мазепою Бистрицького до шведського короля. Підозри московського уряду. Як наслідок цього – рішення Мазепи йти назустріч шведам під претекстом ворожої акції проти Карла XII. Оскільки він скоро форсуватиме річку Десна, то він свою армію підготував відповідно таким чином, наче б то він прагне баталії і видав наказ до баталії, так що він дозволив оточити себе шведами; коли таке відбудеться, то він їм тоді відкриє свої наміри і бажання, тобто те, чому він пристав до шведської армії, й таким зрадницьким способом ці невинні три полковники, а саме Миргородського, Прилуцького і Лубенського полків проти їхньої волі були обмануті і пішли з ним, однак решта загонів запорозьких козаків і більшість старшини і вищих офіцерів залишилися вірними Його Царській Величності. *Дезерція в рядах козаків, що пішли за Мазепою. Деградація і езекуція над відсутнім Мазепою. Вибори Скоропадського.*

«Увесь акт відбувся за пишною гостинністю». Ласка царя до тих, хто до нього добровільно вертається. Проти тих, хто за чотири тижні не покине Мазепи, «проти

них, як до шахраїв і зрадників власної вітчизни будуть проведені найгостріші і найсуворіші акції».

3. Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 5 грудня/24 листопада 1708 р.

Ч. 42. Оригінал.

Витяг: Усі повідомлення від московитської армії містять наступне: багато шведських дезертирів і полонених розповідали про таке: Мазепа, оскільки він обіцяв Його Величності королю Швеції дуже велику службу і достеменно не лише передачу своєї резиденції Батурина разом із зосередженими там великими запасами провіанту і амуніції, а також всю козацьку країну, однак, оскільки він цього не лише не презентував, а ще й із-за того, що він без потреби влаштував свій від'їзд із Батурина, в якому він добре облаштувався і міг оборонятися до приходу шведської армії, то із-за чого це полишене місце опинилося в руках московитів, то шведи поставилися до нього дуже недружне і поставили під жорсткий нагляд.

4.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 19/8 грудня 1708 р.

Ч. 43. Оригінал.

Кайзерлінг подає свої сумніви щодо наслідків пруської ініціативи щодо миру між Швецією і Московією.

Додаток до реляції: скорочена копія листа Кайзерлінга до графа Головкина датована 29 /19 листопада, у тій же справі.

5.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 26/15 грудня 1708 р.

Ч. 44. Оригінал.

Повідомляє про військові дії зі шведського і московського боків. Як резюме: не знає наразі «про які значні переваги, а також великі сподівання і щасливі випадки можна буде написати». Тепер обидві армії мають зайняти зимові квартири. Чогось рішучого не буде. Однак сталися, на думку Кайзерлінга, три важливі події цього часу, які свідчать про небезпеку для шведів. 1. Поразка допоміжного війська графа Левенгаупта. 2. ... нестача у провіанті, в першу чергу, фуражі, а також форсування багатьох річок, які стримували шведські зағони, й вони завчасно не змогли прибути до Новгород-Сіверського і Батурина раніше московитів, оскільки, як би шведи прибули туди раніше, то уся козацька країна точно б дісталася їм, а уся нація підтримала б приклад свого начальника Мазепа. 3. Невдача генерала Любеккера в Інгерманландії.

Коли б ці три операції вдалися, то московити опинилися б у справжній небезпеці. Однак ці два перші акти, йдеться про генерала графа Левенгаупта і генерал-майора Любеккера, дали переваги Його Царської Величності, а останні [шведи] насамкінець здобули переваги завдяки таємному порозумінню з Мазепою. Як би вони були підкріплені всією козацькою країною і ця сила мала б долучитися до шведської партії, то їм рівним чином ніякої шкоди б не завдали. Потім, коли Його Величності королю Швеції було обіцяно більшу частину згаданої козацької країни й серед цього багатьох начальників міст, то все одно від усіх цих відкритих і незахищених місцевостей можна було отримати невеликі переваги, у порівнянні зі втратами, які завдали обидва генерали, а також з особливо великими втратами шведської армії, в цілому все це ледь дає переваги. Таким чином, є очевидним, що сучасні збройні сили перебувають поки що у певному балансі, до того ж, оскільки шведські зағони мають кращу дисципліну, багато [тилового] забезпечення, то можуть відтепер досить суттєво зрівняти таку перевагу московської сторони у солдатах. Однак, яким би чином втрати шведської інтриги не покращувалися і які б великі нові ресурси не дісталися б їм у руки, з часом вони мають бути витрачені. Насамперед, можна чимало розмірковувати над тим, чи може Його Величність король Швеції бути більше впевнений в очікуванні певної суттєвої допомоги і супроводу із Королівства Польського, ніж сподіватися на ефект інших

махінаторів, решти козаків аж до Дону, а також частини тих, яких Імперія підкореним татарам спонукає до заколоту, однак усе це має дуже мало надійних сподівань.

Додаток до реляції: *скорочена копія листа Шафірова до Кайзерлінга із Лебедина від 4/15 грудня 1708 року. Витяг:* так що Мазепа тримає біля себе на добровільних засадах не більш ніж трьох [полковників] і лише 3 сотні або 400 чоловік рядових, однак всі інші вже пристали до нас. І ця нація є настільки вірною Його Царської Величності, в якій ми до цього ніколи ще не були так упевнені, тепер вони шведів, де вони їх зустрічають, вбивають і беруть у полон, таким чином вони перед ним [царем] також реабілітувалися.

6. Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 2 січня н. с. 1709 року.

Частина I. Оригінал.

Витяг з реляції: Ніяк не може збагнути, як це може узгоджуватися одне з іншим, щоб в усіх листах, доставлених з московського боку, створюється великий галас з приводу поганого стану шведської армії, і при цьому не можуть не брехати про те, що Його Величність король Швеції окупував майже всю Україну, а також поставив під нагляд решту прилеглих міст.

Додатки до реляції:

1. Копія листа одного доброго товариша від московської армії із Михайлівки від 12/22 грудня 1708 року.

У листі вказується на великі втрати шведської армії в людях. Її склад тепер не перевищує 20-21 тис. Обіцяна Мазепою допомога виповзає назад із усіх місцевостей, також усі розбігаються від Мазепи, й щонайменше у нього перебуває близько 5 тисяч або 6000 чоловік, крім того, від Його Царської Величності вони отримали завіряння про безпеку, якщо вони при першій оказії захочуть втекти звідти.

2. Копія листа одного доброго товариша із московської головної штаб-квартири із Лебедина від 20 грудня ст. стилю 1708 року. Король Швеції, за чіткими висловлюваннями полонених і за змістом перехоплених листів, має намір піти на Волинь, оскільки тут він зазнає великої шкоди, а козаки не хочуть слухатися ні його, ні Мазепиних наказів...

Бог дасть, скоро настануть кращі часи, оскільки квартири тут дуже тісні, а масло трапляється дуже рідко, Також слід взяти до уваги, що Мазепа було віддалився від шведів уже на 7 миль, однак знову потрапив до них у пастку і тепер перебуває під жорстким наглядом.

7

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 15/4 січня 1709 р.

Частина 2. Оригінал.

Кайзерлінг оцінює ситуацію так, що одна добра поразка московитів могла б привести до цілком несподіваних для них результатів, бо настрої у московській армії погані: і московитський, і іноземний генералітет цією війною дуже стомлений і виснажений, і хочуть відсторонити майже усіх іноземних офіцерів вже зараз, оскільки на цих на кордонах не лише нічого грабувати й плондрувати, а особливо [виснажує] те, що дісталися дуже жалюгідні зимові квартири, і вони більшою мірою змушені утримувати себе за рахунок готівки, яку вони отримують за службу.

8

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 31/20 січня 1709 р.

Ч. 4. Оригінал.

Кайзерлінг повідомляє про свою пропозицію цареві відновити мирове посередництво між Швецією і Московією. З боку царя не було видано якогось незадоволення. Навпаки: багато раз мені достеменно ставало відомо, що цар минулої осені мав щастя не довіряти своїм не лише віддаленим достойникам, які опікувалися внутрішніми заворушеннями у його країні, особливо після підступної зради Мазепи, а й почав ставити під сумнів вірність майже усіх своїх князів та бояр, а до того ж ця війна вже настільки стомила

і виснажила, що він вже в той час був ще більше схильний до мирних пропозицій, ніж до протилежних думок. *Отже, цар нічого не має проти прусського посередництва, ставить тільки умову, щоб прусський король дістав від Карла XII «довірливу декларацію». Щодо війни та її перспектив прусський резидент тієї думки, що*

Король Швеції окупував найкращу частину України і залишається у такому стані, що може ще дати цілком нерівний наступ на московитів, так і постійно непокоїти їх... Хоча хочеться подискутувати, чи здатна одна таємна зрада московській армії відіграти важливу роль у руках короля Швеції в якості його переваги. Однак я дотримуюсь думки, що з московитського боку військова економія, дисципліна і паритет вже не такі, щоб так непокоїти шведів.

9

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 20/9 лютого 1709 р.

Ч. 6. Оригінал.

Кайзерлінг радить прусському королю не піднімати справи прусської окупації Курляндії перед Петром I.

10

Пруський король до Кайзерлінга. Концепт, підписаний Гьєном, міністром закордонних справ того часу, 29 березня н. ст. У справі вказується Кайзерлінгу утриматися від будь-яких переговорів.

11.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 24/13 квітня 1709 р.

Частина 12. Оригінал.

«Враховуючи те, що цар також вирішив з іншим корпусом з цього боку не просто діяти проти Литви, а також після цього їй віддати Курляндію з тим, щоб як можна [швидше] вичавити звідти шведів.

Далі Кайзерлінг інформує прусського короля: він хоче подати думку московському урядові (але так, ніби ініціатива в цьому напрямку виходить виключно від нього – Кайзерлінга, а не від прусського короля), аби він погодився на реституцію молодого герцога Курляндського в Курляндії, а також на окупацію Курляндії Пруссією. Треба вести справу так, аби Петро I сам звернувся до прусського короля через свого резидента у Берліні фон дер Літа у цій справі, «оскільки залишається стурбованість тим, що запорозькі козаки, заагітовані Мазепою і задобрені щедрими подарунками, можуть пристати до шведської партії, так що дотепер хочеться мати впевненість у цьому, оскільки згадані козаки вже напали на одного московитського полковника у його квартирах, а також за одним начальником караулу пішло 15 рядових, хоча й московитська сторона дуже сильно намагається протидіяти цьому союзу і за допомогою доволі солідних подарунків і страшних погроз відвернути від повстання згадану націю, однак оскільки у перспективі ці засоби не будуть плідними, то цар цілком вірогідно буде змушений використати проти них силу зброї з тим, щоб не допустити повторення диверсій проти тилу в Курляндії».

12

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва. 30/21 квітня 1709 р.

Частина 13. Дублікат.

Витяг: «Заколот запорозьких козаків й досі залишається цілком вірогідним і може відбутися, оскільки з великою завзятістю утверджується ворожість московитів проти них і навпаки; так, нещодавно невеликий загін спеціального призначення від дивізіону генерал-лейтенанта Ренна змушений був розгромити доволі сильну групу згаданих козаків, а також знищив у попіл їхнє маленьке містечко Чирков. Натомість є сподівання, що з цих козаків може пристати до короля шведів більш ніж 8–10 тис., однак вони не дуже єдині між собою, окремі ще тримаються Його Царської Величності, а більшість схиляється до нейтралітету. Потім було вирішено направити проти цього загалу калмицьких татар.

13

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва 15/4 травня 1709 р.

Частина 14. Дублікат.

Як тільки до московитської сторони надійшли дані розвідки про те, що шведи за допомогою запорозьких козаків зробили міст через Дніпро і там влаштували склад, то одразу було направлено туди московитського полковника Федора Фекловича з 3000 чоловік на плотах і легких засобах пересування форсувати річку, який одразу несподіваним чином напав на заколотників, міст зруйнував, спалив у попіл містечко поблизу складів, порубав біля нього 2000 запорожців, із цього всюди була велика радість, оскільки утворений запас провіанту був добрим початком нової кампанії і хотіли, щоб він сприяв подальшому успіху.

14.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва 12/1 червня 1709 р.

Частина 18. Оригінал.

Однак, коли король Швеції з такою нерішучістю приступив до облоги Полтави, то із цього не можна було зробити іншого висновку, ніж те, що він не міг утримати державу ні заколотом решти донських козаків, ні тилом кримських татар (які могли в той час забезпечити комунікації і взаємодію зі шведською армією шляхом захоплення цієї місцевості) або іншим шляхом, а лише змушений був турбувати московитську армію, яка, як легко можна було помітити, не дуже хотіла втратити цю місцевість, в розрахунку на головну баталію.

15.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва 17/6 липня 1709 р.

Частина 22. Оригінал.

Повідомлення про полтавську перемогу. Ворожа армія складала 8 тис. кавалерії, 11 тис. інфантерії і 15 тис. запорозьких козаків... *Справа Курляндії, можливості реституції в неї молодого герцога Курляндського.*

16.

Кайзерлінг – королю Пруссії. Москва 31/20 липня 1709 р.

Частина 24. Оригінал.

Кайзерлінг не думав, що шведська армія була настільки сильною, однак від полковника Зільтмана, резидента прусського короля при Карлі XII, що попав у московський полон, дізнався, що шведська армія перед Полтавською битвою нараховувала «24 тис. вояків». Капітуляцію її перед Переволочною Кайзерлінг виводить «від нестачі амуніції і провіанту, оскільки всі обози при поспішному відступу залишилися у схованках і (як казали) два дні не було жодної крихти хліба, та із самовпевненості короля Швеції в тому, що він настільки віддалився від своїх кордонів і заглибився в глиб доволі сильної ворожої країни і відступ йому був дуже обмежений; натомість зараз пізно каятися.

Публикация западноевропейских документов, которые отображают события в Украине 1708 - 1709 гг., имеет важное значение для изучения Северной войны. Важным источником для понимания той эпохи является корреспонденция посла прусского короля в Москве Георга Иоганна фон Кайзерлинга.

Ключевые слова: Украина, Швеция, гетман Мазена, Карл XII.

The publication of the West-European documents that represent events in Ukraine 1708 - 1709 has an important value for the study of events of North war. An important source for the study of soldiery and political events that time is correspondence of ambassador of Prussian king in Moscow of George of Johannes background of Кайзерлінга.

Keywords: Ukraine, Sweden, hetman Mazena, Carl XII.